

УЛАСНАЛЕКСІЧНЫ СПАСАБ УТВАРЭННЯ ЛЕСАГАСПАДАРЧЫХ ТЭРМІНАЎ

Да прадуктыўных спосабаў тэрмінаўтварэння можна аднесці уласналексічны, які заключаецца ў папаўненні нацыянальнай тэрмінасістэмы інтэрнацыянальнымі (запазычанымі) лексэмамі. Запазычванне з іншых моў з'яўляецца адным з важных спосабаў узбагачэння як агульнаўжывальнай лексікі, так і яе тэрміналагічнага складу. Да разраду запазычаных слоў адносяць як словы, што прыйшлі ў мову без змен, так і словы, што былі зменены падчас запазычвання і маюць адрозненні ад адпаведных прататыпаў.

«Сярод асноўных прычын акцэпцыі тэрмінаў звычайна называюцца: а) адсутнасць у нацыянальнай тэрмінасістэме эквіваленту для абазначэння навуковага паняцця; б) жаданне “прымірыць” патрабаванне кампактнасці з патрабаваннем дакладнасці тэрміна праз ужыванне аднаслоўнага адпаведніка замест комплекснага тэрміна; в) імкненне да павышэння камунікацыйнай канкрэтнасці лексічных адзінак, якое выражаецца ў пазбаўленні ад полісеміі (аманіміі) у мове-рэцыпіенце; г) сацыяльна-палітычныя фактары (напрыклад,, агульнамоўная ўстаноўка на антыпурызм) і інш.» [1, с.105]. На думку А. К. Казкенай, «адну з галоўных прычын запазычвання, якая тлумачыць яго ўніверсальнасць і запатрабаванасць пры ўсім багацці ўнутраных словаўтваральных сродкаў мовы, мы бачым менавіта ў неабходнасці папаўнення і абнаўлення рада невытворных слоў...» [2, с. 126].

Для беларускай лесагаспадарчай тэрміналогіі ўласцівы два асноўныя тыпы ўласналексічнага спосабу тэрмінаўтварэння: арыгінальнае (літаральнае і трансфармавальнае) і кампазітнае запазычванне [1].

Да арыгінальнага тыпу запазычанняў адносяцца адналексемныя тэрміны, уведзеныя ў мову без істотных структурных змен. Могуць адзначацца нязначныя фанетычныя змяненні, абумоўленыя спецыфікай гукавых сістэм розных моў, пры гэтым яны не ўлічваюцца: *адвекцыя* – (ад лац. *advectio* – дастаўка), *асектатары* (ад лац. *aspektatoro* – настаянны спадарожнік), *біёта* (ад ст.-греч. *biota* – жыццё), *біём* (ад. англ. *biomu* – сукупнасць экасістэм), *гумус* (ад лац. *humus* – зямля, глеба), *гібрыд* (ад лац. *hibrida* – помесь).

Да гэтага ж падтыпу далучаюцца адзінкі, якія пры запазычванні атрымалі нулявую флексію, што абумоўлена адаптацыяй формы запазычанага слова да нацыянальнай мовы і не з'яўляецца вынікам граматычных працэсаў: *рэлікт* (ад лат. *relictum* — «пакінуты»), *рэдуцэнты* (ад лац. лат. *reducens* — той, што вяртаецца).

Кампазітнае запазычванне характарызуюцца ўвядзеннем у мову тэрмінаадзінкі-кампазіты, утворанай, як правіла, на базе грэка-лацінскіх марфем і шырока прадстаўленай у іншых няроднасных мовах: *фітанцыды* (ад грэч. *fotov* — расліна і лац. *caedo* — забіваю); *генафонд* (ад грэч. *genos* — род, паходжанне і лат. *fundus* — заснаванне); *фітамаса* (ад грэч. *phyton* — расліна і лац. *massa* — кавалак) і інш.

Тэрміны лясной гаспадаркі, утвораныя ўласналексічным спосабам, прадстаўлены ў розных макрагрупах (паводле класіфікацыі В. У. Русак) [3]:

1) батанічныя паняцці (класіфікацыя раслін, будова і узаемаадносіны органаў раслін, іх змяненні ў сувязі з умовамі асяроддзя): *агамета*, *эдэльвейс*;

2) анатомія раслін (працэсы жыццядзейнасці раслін і заканамернасці ператварэння ў іх рэчываў): *арганэлы*, *мітахондрыі*, *строма*;

3) дэндралогія (дрэвавыя расліны і іх ўзаемасувязі з асяроддзем): *эпіфіты*, *тэрафіты*, *антагенез*;

4) глебазнаўства (агульныя ўласцівасці і склад глеб): *алафан*, *палыгарскіт*, *дрэнаж*;

5) лесазнаўства: *ландшафт*, *банітэт*, *экатон*;

6) лясная фітапаталогія (хваробы раслін, прычыны іх узнікнення, спосабы з імі): *анемахарыя*, *трахеамікоз*;

7) лясная энтамалогія (назвы насякомых, якія шкодзяць лясным насаджэнням, і меры барацьбы з імі): *энтамафагі*, *трыхаграмы*.

Адбор лесагаспадарчых тэрмінаў, утвораных з дапамогай уласналексічнага спосабу, для нашага аналізу адбываўся на аснове вывучэння «Терминологического русско-белорусского словаря по древесиноведению» (1995), «Тэрміналагічнага тлумачальнага беларуска-рускага слоўніка па экалогіі і лесазнаўству» (1992) «Англо-руско-белорусского словаря лесохозяйственных терминов» (1995), а таксама слоўніка, інкарпараванага ў вучэбны дапаможнік «Беларуская мова (прафесійная лексіка). Лясная гаспадарка і садова-паркавае будаўніцтва (аўтар В. У. Русак)» [4].

Тэрміны, утвораныя ўласналексічным спосабам, функцыянуюць адносна адасоблена ў адпаведнасці са сваім вузкаспецыяльным

значэннем і на паняццыйным узроўні суадносяцца з аналагічнымі лексэмамі ў тэрмінасістэмах іншых моў.

Значны пласт лесагаспадарчай тэрміналогіі складаюць тэрміны грэчаскага і лацінскага паходжання, прадстаўленыя адносна раўнамерна з невялікай перавагай другіх: *вегетацыя* (ад лат. *vegetatio* – ажыўленне, рост; *дыгрэсія* (ад лац. *digressio* – адступленне); *транспірацыя* (від лат. *trans* – праз, *spiro* – дыханне); *дэфляцыя* (ад лац. *deflatio* – здзіманне, выдзіманне); *інтрадуцыя* (ад лац. *introduction* – увядзенне); *меліярацыя* (ад лац. *melioration* – паляпшэнне); *суцэсія* (ад лац. *successio* – пераемнасць, наследаванне); *калюс* (ад лат. *callus* – тоўстая скура, мозоль); *эдыфікатары* (ад лац. *aedificator* – будаўнік). Прыкладамі тэрмінаадзінак грэчаскага паходжання з’яўляюцца: *гамеастаз* (ад грэч. *homoiōs* – падобны, аднолькавы і *stasis* – нерухомасць, стан; *эўрыбіёнт* (ад грэч. *eury* – шырокі і грэч. *bion* – які жыве); *сімбіёз* (ад грэч. *symbiosis* – сумеснае жыццё); *архегоній*, (грэч. *αρχή* – пачатак, *γόνι* – нашчадак); *мікарыза* (ст.-грэч. *μύκης* – грыб і ст.-грэч. *ρίζα* – карань) – сімбіятычнае пражыванне грыбоў на каранях і тканках каранёў раслін, якое забяспечвае сімбіёнам атрыманне часткі пажыўных рэчываў адзін да аднаго.

Пэўную частку ў беларускай лесагаспадарчай тэрміналогіі складаюць тэрмінаадзінкі, запазычаныя з французскай мовы: *бусоль* (ад фр. *boussole* – компас) – геадэзічны інструмент для вымярэння кутуў пры здымках на мясцовасці; *баскет* (ад фр. *bosquet* – лясак, гаёк) – дэкаратыўная група дрэў або кустоў, густа пасаджаных вакол невялікага замкнёнага ўчастка геаметрычнай формы і падстрыжаных у выглядзе высокіх роўных сценак (шпалер); *бродэры* (ад франц. *broderie* – вышыванне) – шыкоўны, багаты, карункападобны партэр, які ўтвараецца спалучэннем кветак, травы, стрыжаных кустоў, рознакаляровых сцяжынак, пасыпаных пяском, тоўчанай цэглай; *дрэнаж* (ад фр. *drainage* – асушэнне).

У меншай ступені сустракаюцца тэрмінаадзінкі з нямецкай: *ландшафт* (ад ням. *Landschaft* ‘разнавіднасць мясцовасці’); *эдэльвейс* (нем. *Edelweis* ад *edel* – высакародны і *Weiss* – белы); а таксама англійскай біём (ад. англ. *biomu*) моў.

Падчас генетычнага аналізу праблему ўяўляе высвятленне крыніц запазычвання. Звычайнай з’явай з’яўляецца вызначэнне розных крыніц запазычвання ў розных тыпах слоўнікаў і ў манаграфіях.

Такім чынам, іншамоўныя запазычанні займаюць важнае месца ў працэсе фарміравання лесагаспадарчай тэрмінасістэмы і з’яўляюцца

намінантамі батанічных, дэндралагічных, глебазнаўчых, лесазнаўчых, фітапаталагічных паняццяў. Да разраду запазычанняў адносяцца семантычна адаптаваныя іншамовныя словы, якія перададзены графічна-фанетычнымі сродкамі мовы-рэцэптара і рэгулярна выкарыстоўваюцца ў маўленні, для тэрмінаў характэрна рэгулярнае ўжыванне ў пэўнай тэрміналагічнай галіне. Уласналексічны спосаб тэрмінаўтварэння дастаткова пашыраны ў беларускай лесагаспадарчай тэрмінасістэме і скіраваны на інтэрнацыяналізацыю ўласнага тэрмінафонду.

ЛІТАРАТУРА

1. Дзядко Д. В. Да пытання пра ўласналексічны спосаб тэрмінаўтварэння (на матэрыяле беларускай матэматычнай тэрміналогіі) / Д. В. Дзядко // Язык и межкультурные коммуникации: сборник научных статей. – Минск: БГПУ, 2007. – С. 105.
2. Казкенова, А. К. Онтология заимствованного слова : монография / А. К. Казкенова. – М. : ФЛИНТА : Наука, 2013. – 248 с.
3. Русак, В. У. Тэматычная класіфікацыя тэрмінаў лясной гаспадаркі / В. У. Русак // Общественные и гуманитарные науки : материалы 86-й научно-технической конференции профессорско-преподавательского состава, научных сотрудников и аспирантов, Минск, 31 января – 12 февраля 2022 г. – Минск : БГТУ, 2022. – С. 108-110.
4. Русак, В. У. Беларуская мова (прафесійная лексіка). Лясная гаспадарка і садова-паркавае будаўніцтва: вучэбны дапаможнік для навучэнцаў устаноў адукацыі, якія рэалізуюць адукацыйныя праграмы прафесійна-тэхнічнай і сярэдняй спецыяльнай адукацыі па спецыяльнасцях напрамку адукацыі «Лясная гаспадарка і садова-паркавае будаўніцтва» / В. У. Русак. – Мінск: РІПА, 2019. – 238 с.

УДК 811.161.3'373+821.161.3Колас

В.А. Мандзік, ст. навук. супр., канд. філал. навук
(ЦДБКМіЛ НАН Беларусі, г. Мінск)

АРЫГІНАЛЬНЫЯ ЗНАЧЭННІ ЛЕКСІЧНЫХ АДЗІНАК У МОВЕ ТВОРАЎ ЯКУБА КОЛАСА

Аўтарская лексікаграфія можа быць вызначана як тэорыя і практыка стварэння слоўнікаў мовы асобных аўтараў. Задача такіх слоўнікаў – служыць дапаможнікам для паглыбленага вывучэння гісторыі літаратурнай мовы той эпохі, у якую жыву і працаваў пісьменнік, паколькі кожнае слова строга дакументуецца ў